

MODERN LEVÉLFEJEKRŐL

Egy szaktudásáról ismert magyar nyomdász — mesterszedésről lévén szó — a legtöbb izlést és tudást igénylő munkák egyikének mondotta a levélfej, levélléc szedését, melyeknek különben is nehéz megoldását még komplikáltabbá teszik a rendelők által kívánt egyes megszorítások következményeképpen előálló technikai nehézségek, akadályok, a betűk és díszítményekben való nem elég bő választék, vagy azoknak korlátozott alkalmazhatósága, a nagyon sok, vagy nagyon kevés szöveg stb. Szerinte a levélfej-szedés a mesterszedő Achilles-sarka.

Egy nagy német betűöntőde jeles munkáiról mifelénk is jól ismert mesterszedőjének pedig az a véleménye a levélfejekről, hogy ilyen csak kétféle van, és pedig jó és kritikán aluli. Középmínőséget nem akar ismerni.

Jómagam is hajlandó volnék részben osztani eme nézeteket, az elsőt azonban csak úgy, ha az a multa vonatkozna, mert még a modern irány előtti időkben, amikor a szép és jóról egészen más fogalmakat alkottunk magunknak, csakugyan számos akadálya volt annak, hogy egyszerűbb eszközökkel, könnyebb módon abszolút jó levélfejet szedhessünk.

Sok körzet-darab, vonal stb. esett áldozatul akkortájt a mesterszedő alkotási vágyának, az elfaragások, hajlítások révén, mint ahogy a régebbi szaklapok így irányú mellékletein alkalmunk volt tapasztalhatni, ez pedig élenken bizonyítja azt, hogy az akkori idők díszítő-anyaga nem igen volt alkalmas az így munkák előállítására.

Csak elvétve találkozunk oly levélfejjel ezek között, amelyeken pl. az úgynevezett klasszikus stílusú díszítményeket alkalmazták volna, s e ritkaságok között is legtöbbször csak a gyengéd rajzú gót tollvonásokat láthatjuk felhasználva, az e stílusnak megfelelő gót betűkkel egyetemben. Gyakrabban nyertek azonban alkalmazást a rokokó-díszítmények, amelyek úgy gyengéd rajzuk, mint könnyebb alkalmazhatóságuk révén erre inkább hivatottak voltak.

Használták még néha-néha szép sikerrel az egyiptomi körzetet is, ami nem annyira rajzának, mint inkább annak tulajdonítható, hogy számos

kisebb darabbal rendelkezett, amelyek változatosabb formák alkotására alkalmasabbak voltak, s módot nyújtottak egyszersmind a vonalak segítségével való felhasználásra is.

Eme régebbi faragás, reszelés, hajlítás stb.-vel komplikált levélfejek, szedés- és nyomás-technikai tekintetben semmi kívánni valót sem hagytak ugyan fenn, de ezzel szemben áll az, hogy aránytalanul sok fáradságba, időbe, pénzbe és anyagvesztésbe kerültek, s főleg ennek tudható be az, hogy vajmi ritkán szánta reá magát egy-egy nyomda az ily munkák díszesebb, jobb kivitelére, s inkább megelégedtek az egyszerűbbel.

Ezt különben nem is lehet csodálni. Mert még ott is, ahol különben meglett volna a hajlandóság arra, hogy az anyag elfaragásával járó károsodást kockáztassák, még ott sem ment a dolog simán. Nem volt elég az, ha egy mesterszedő a levélfej vázlatát a lehető legpontosabban elkészítette is, mert — a mai szituációval ellentétben — akkor a vázlat készítése a szedéssel szemben aránytalanul könnyű volt; szükséges volt, hogy a mesterszedő nagyfokú kezűgyességgel bírjon, hogy a szedésénél szinte kikerülhetetlennek látszó hajlításokat, faragásokat képes legyen úgy végezni, hogy az a nyomtatványon kellőképpen érvényesüljön, hiányokat ne mutasson, szóval hogy teljes, hogy egész legyen.

A jobb nyomdák, jobb mesterszedők az egyszerű sorokkal is alkottak már annak idején is szépet és mindenekfelett jót, ez azonban nem mindig sikerülhetett teljesen. Vagy a szöveg volt olyan, hogy az akkori merev — úgyszólván minden egyéni izlést kizáró — szabályokkal nem volt összehangzásba hozható, vagy pedig a megfelelő betűk hiányában állott be akadály, amit leküzdeni, dacára annak, hogy egy-egy levélfejen tízféle betűfaj is díszlett, nem kis munkába kerülhetett.

Nagy gondot adott az is, hogy az akkori szokás szerint egy világos sor után egy sötét kellett hogy jöjjön; továbbá hogy két egyforma szélességű sor ne legyen. Nem kevés súlyt helyeztek még az ily tisztán sorokból szedett levélfejeknél a különféle tollvonások, apróbb díszek ügyes alkalmazására is.

Hogy azonban az akkori, könyvnyomdai úton készült levélfejek nem igen elégíthették ki a rendelőközönség igényeit, körülbelül biztosan következtethető ama jelenségből, hogy eme levélfejek túlnyomó többsége litográfiai úton készült, ahol is sokkal könnyebben kaphatott a rendelőközönségnek megfelelő, jóllehet az akkori idők litográfiai levélfejei — eltekintve az írott betűsektől — szintén nem állottak még oly fokon, mint amilyenek a mai fejlett technika mellett állanak; tény azonban az, hogy a könyvnyomdai úton készületek minden tekintetben messze fölülmúltak, s így felkapottságuk jórészen indokolt volt.

Már a szabad irány díszítményei inkább alkalmasak voltak levélfejek szedésére, amihez hozzájárult még az is, hogy a mesterszedők ez időtájt kezdték már lerázni magukról a sok mindenféle szabály rabbillincseit. Szabadabb lett a koncepció, ép úgy, mint a sorok elrendezése.

A szabad iránynak nyomdász-technikai szempontból egyik legkárhózatosabb hibája az volt, hogy minden logika ellenére, a mi ólom- vagy rézvonalainkkal, meg egyéb akkori díszekkel, litográfiai hatásokra vadászott. Sokszor minden józanság mellözésével oly kétségbeesett igyekezettel láthatunk egyes jobb sorsra érdemes munkákat e hamis cél felé törni, hogy szinte csodálkozást váltott ki belőlünk az, hogy készítője ily akaraterővel miért nem inkább a helyes, a természetes úton igyekszik eredményre jutni, amit pedig tán egyszerűbb, könnyebb módon érhetett volna el.

Rendes, fel nem emelt áron azonban még ekkor sem igen lehetett könyvnyomdai úton az igényeknek megfelelő szép levélfejet készíteni. Még mindig sok volt a szedésnél a babramunka. Ha szépet, diszeset akart valaki, bizony búsán kellett megfizetnie. Pedig hát ilyet kerestek, kívántak akkor is, csakúgy mint ma. Az egyszerű sorokból szedett levélfej — lett legyen az még oly sikerült is — nem tetszett.

Az öntödék is észrevették azt, hogy nagy hiány van oly díszítő anyagokban, amelyek segítségével ha nem is szebbet, de legalább a litográfia útján készült levélfejekkel egyenértékűt készíthessünk, könnyen, gyorsan és ami szintén nem mellékes: olcsón.

Valami nagyon jót nem sütöttek ugyan ki, de segítettek a bajon. Egyszerűen utánozták a litográfiát. Készítettek egészen kész levélfejeket, amelyeknek rajza teljesen hasonlított a litográfiai levélfejekhez. Voltak olyanok, amelyeknél a szöveg számára üres hely hagyatott, továbbá olyanok, amelyeket tónuskép kellett kezelni.

Különféle alakú kazetták, körívek, virágok sikerült és még gyakrabban nem sikerült összefonásából állottak ezek, amelyekhez sok-sok felhő, nap-sugár meg röpködő fecske járult.

Ezek megjelenésükkor nagyon keresettek voltak, annál is inkább, mivel egyik-másik csakugyan ügyes dolog volt, no meg főleg azért, mivel a rendelő közönség rokonszenvesen fogadta. A rendelő közönség eme rokonszenve akként keletkezett, hogy a nyomda a rendelés felvételénél az öntödék ily levélfejekből álló mintáit mutatta be, ahol is a sok között mindig akadt egy, amely megtetszett, amit azután a nyomda, ha ugyan a galvanó már nem lett volna birtokában, meghozatott.

Később ugyanilyen karakterű kisebb darabok is jöttek a piacra, amelyeket különféleképp lehetett összekombinálni, ezek azonban úgy látszik csak azért születtek meg, mivel a nagyobbakat többször mint egyszer, legfeljebb kétszer, nem igen alkalmazhatták, már pedig ilyenformán az olcsóság tekintetében vajmi keveset jutottak előbbre, mivel egy-egy ilyen galván-lemезért elkértek 12, sőt 16 márkát is az öntödék, amit 1000—2000 levélpapír nyomásánál nem igen kereshetett meg a könyvnyomtató.

A kisebb darabok amaz előnyét, hogy különféleképp lehetett alkalmazni, lerontotta az, hogy ezek viszont sem a rajz, sem a jól kombinálhatóság tekintetében nem feleltek meg a kívánalomnak. Meglátszott rajtuk a darabosság, az erőltettség. Nem volt meg bennük a nyugodt harmónia, ami pedig elengedhetetlen feltétele a szépnek.

Kombinálhatóságuk sem terjedt valami messzire, s ebből az következett, hogy a mesterszedő, aki belőlük mindig újat, változatosat akart alkotni, hamar végére jutott az ezek által nyújtott lehetőségeknek, ha csak minden jó ízlést figyelmen kívül hagyani nem akart.

Az a hasznuk azonban mégis megvolt eme kis és nagy díszítményeknek, hogy az elpártolt rendelőket — a levélfejekre értve — visszavezette a könyvnyomtatáshoz.

Jött azután az egész iparművészeti világon forradalmat keltő modern irány. Mint a nyomdászat minden egyes munkájánál, úgy a levélfejek szedésénél és nyomásánál is meghozta ez azt a várva-várt megoldást, hogy miként lehet és kell, az ezelőttiekhez képest aránylag olcsón, gyorsan és jól, szép és korrekt levélfejeket készíteni.

Megmutatta a helyes irányt, amelyen haladva, érdemes, jó munkát végezhetünk, megtanított a helyes, reális gondolkodásra, a dolgoknak természetes felfogására, s azok ugyancsak természetes visszaadására. S mindezek-

nek ilyenén tisztán látása mellett azután fejlődni kezdett az az irány, amely ma már remek szép eredményeket mutathat fel, oly eredményeket, amelyek a múltéhoz képest minden tekintetben sokkal szilárdabb, jobb alapokon épültek fel, s folyton fejlődve ez ideig még beláthatatlan nagy befolyást fognak gyakorolni az iparművészetre, s így a nyomdászatra is.

Végtelen könnyebbségére szolgált az a nyomdászat-technikának, hogy a modern irány fejlődési processzusával egyidejűleg diszító anyagunkat és betűnket a természetességhez közel hozta, alaposan reformálta.

Innen van azután az, hogy a manapság készülő levélfejeket — hála a rendelkezésre álló betüöntödei anyagok univerzális használhatóságának — már a lehető legváltozatosabban, minden célnak és ízlésnek megfelelően készíthetjük. Amit még fokoz az, hogy ledől a kínai falként állott szabály-

HERMANN BODE, BOCHUM

NACHFOLGER EDMUND WUNDERMANN

Fabriken selbstspielender elektrischer Pianos

und mechanisch beweglicher Schaulenster-Figuren

Eigene Patente in allen Kulturstaaten.

VERTRETUNGEN IN ALLEN
GRÖßEREN STÄDTEN DEUTSCHLANDS
UND FRANKREICHS
FABRIK-LAGER IN BERLIN UND PARIS

□ □ □

CHRISPRECHER: ANT 2 No. 3963
TELEGRAMM-ADRESSE: HERBODE BOCHUM

□ □ □

-GIMO CONTO:
NEUE MITTELDEUTSCHE KREDITBANK
HAMBURGER BANKHAUS

□ □ □

BOCHUM, den _____ 190
Flehenburgstraße 16

1. ábra.

halmaz. Nem köti a mesterszedőt munkája kivitelénél semmi, beleöntheti ízlését úgy, ahogy meggyőződése diktálja.

Bátran élhet ma alkotási kedvének az a mesterszedő, aki a modern irány követelményeivel tisztában van; annál is inkább, mivel a mód arra, hogy eszméjét megtestesítse, az aránylag szerény berendezésű nyomdában is megvan.

De hát nézzük csak, milyenek is a mai modern levélfejek.

A sarokba szedett levélfejek régente is jók voltak, ma is azok. Akár a régi — úgynevezett lipcsei szabály szerint — akár a mai négyszögesítő modorban szedetnek is ezek, mindenképpen előkelő külsejük van, amit nagyban fokoznak a mai szép vágású betűk.

E cikkhez csatolt mellékletek között láthatunk egy táblán ily sarkos levélfejeket, különféle kivitelben. Mint ezeknek nem egy példája mutatja, jó ízléssel könnyű szerrel alkothatni ilyeneket.

Akár az egyszerű sorokból álló, akár valamely inicianáléból kiinduló legyen is ez, elegáns.

Keretézést, díszítményt is alkalmazhatunk ezeknél, ajánlatos azonban nagyon kis mértékben igénybe venni ezt, s ha tesszük, mindig a felhasznált betűvel harmonizáló díszítményt vagy vonaldíszot vegyünk.

Ajánlatos — amennyiben ez a rendelő kívánságával nem ellenkezik — hogy a szép és könnyebb megoldás szempontjából lehetőleg gyakran figyelembe vegyük a sarkos levélfej szedésével járó előnyöket.

Az egész szélességben szedett levélfejeiről szólva, kezdjük első sorban is a tisztán sorokból, csak nagyon kevés dísz, esetleg vonalak segítségével szedetttekekkel, mint amelyek kétségtelenül szép helyet foglalnak el.

Mai nap is, amikor pedig ugyancsak gazdag választék áll rendelkezésre különféle betűkben, a könyvnyomdászatban láthatók még írott betűkből szedett levélfejek.

Ezeket a könyvnyomdászatban komolyan venni alig lehet, de meg mint a litográfia majmolását, nem is tanácsos. Csak a legkritkább esetben rendelkezik egy nyomda oly nagy választékú, szélesebb, keskenyebb, kisebb és nagyobb egykarakterű írott betűkkel, hogy abból kifogástalant alkotni lehetne. Az ilyenekből szedett levélfejek esetleges sikere szerencsekérdés. Nagy jól mennek ki a sorok, vagy nem; más eshetőség nincs. A mesterszedő tudománya, tapasztaltsága sem sokat segíthet itt.

Bajos is volna feltételezni, hogy valamely esetben — hacsak a szöveg erre kiválóan nem alkalmas — a mesterszedő írott betűt válasszon a levél-

A. NUMRICH & CO

Specialität: Schriften, Vignetten und
Ornamente moderner Kunstrichtung

LEIPZIG

SCHRIFTGIESSEREI

GALVANOPLASTIK

MESSINGLINIENFABRIK

MESSINGTYPENFABRIK

Prämirt: Goldene Medaille Leipzig 1897

Verlagsbuchhandlung Th. Neff

LEIPZIG, den 190

2. ábra.

fej kivitelére. Ha pedig a rendelő kívánsága ez, úgy a nyomdavezetőség igyekezzen ennek a könyvnyomdászatban kevés sikerrel biztató művoltáról a rendelőt felvilágosítani, s szép álló betűkből szedett levélfejek bemutatása által arra bírni, hogy levélfejét ilyképpen készíttesse.

Ha azonban a rendelő mindenáron írott betűket kíván, s a szöveg után ítélve, az előreláthatólag jó eredménnyel nem kecsegtet, nos akkor engedjük át a teret a litográfiának, az könnyű szerrel fog jó eredményt felmutatni, míg mi csak a legszerencsésebb esetben nyujthatunk elfogadhatót.

Nagyon előnyösen helyettesíthetik azonban az írott betűket a mai modern betűk kurzívorsorozatai. Mint ilyeneket említhetem meg a közismert Romana-kurzív és a Berthold-féle Aviso-kurzív (lásd 1. ábra) sorozatokat, továbbá a Numrich-féle Romana Artistica kurzív betűit (lásd 2. ábra), amelyeknek úgy a nagy, mint a kis betűi egyaránt alkalmasak szép levélfejek előállítására.

A frankfurti Krebs-öntöde „Ridinger“ betűje, valamint a Schelter-öntöde „Rousseau“-ja, markáns vonású modern dölt betűk, amelyek szintén kiválóan alkalmasak arra, hogy a régi divatú angol írott betűket kiszorítsák. Az ezekből szedett levélfejek, mint számos példán alkalmam volt megfigyelni, nagyon jó hatásúak. Ezek a betűk nagymérvű dekoratív hatásuknál fogva minden díszítmény nélkül is modernné, érdekessé, széppé teszik az ezekből szedett levélfejet, de mint az e cikkemhez csatolt színes levélfejmellékletek között levő Krebs betűöntöde levélfején láthatjuk, díszítmények felhasználása mellett is nagyon jól alkalmazhatók.

Attérve az álló betűkből szedett levélfejekre, legelső sorban is hivatkoznom kell négy szintén mellékletül szolgáló táblára, amelyeken angol, amerikai, olasz és német levélfejeket talál az olvasó. Hivatkozom ezekre, mint olyanokra, amelyeken a legkülönfélébb, s hozzáteszem: legcsodálatraméltóbb izlést s szedéstechnikai fejlettséget tapasztalhatjuk, s amelyeken egyszer-

smind bizonyítva látjuk azt is, hogy a legkülönfélébb képű betűkből, diszitménnyel vagy a nélkül egyaránt lehet szépet és jót alkotni, csak sok-sok jó ízlés, önállóság kell hozzá. No meg egy kis bátorság.

Bátorságot mondtam; s bár e szó a nyomdász-szakirodalomban vajmi kevésbé használatos, mégis élek vele, s megpróbálom magyarázatát adni, hogy miért.

Minden rendszer, amely a nyomdászatban újabb eszméket, reformokat igyekezett meghonosítani, eleinte majd mindig bizalmatlansággal, sőt visszatartással találkozott. Hatványozott mértékben állott ez a modern irány szabad eszméinek, a korlátoktól ment egyéni ízlésnek a gyakorlatban való alkalmazásánál.

E bizalmatlanság — jóllehet létalapját már rég elvesztette — még ma is mutatkozik szakmánknál a modern iránnyal szemben. Leginkább észlelhető ez olyankor, amikor valamely új eszmének szabad megnyilvánulását látjuk alkalmazva valamely nyomtatványon.

Szinte stereotip mondás ilyenkor az, hogy: „Hát látott már ilyen istencsodát? Vajjon mi az ördögöt keres ezen ez a vonal, vagy amaz a diszitmény? Biz ez elmaradhatott volna!“ stb.

Nehogy azt higgyük azonban, hogy e megjegyzéseket tán valami tipográfiai szörnyszülöttek méltó kritikájaként halljuk hangoztatni. Nem. Mindössze az a vétkük, hogy elég bátrak eredeti, eddig még nem igen használt úton és módon az illető nyomtatványra felhívni a szemlélő figyelmét. Nem az eszközt — bár az egyébként kifogástalan — hanem a célt tartják szem előtt, s rendesen célt is érnek; amit legjellemzőbben konstatálhatunk azon körülményből, hogy ez állítólagos csodaszülöttekkel foglalkozunk, részleteire bontjuk, keressük minden egyes pontjának értelmét, míg a történetesen mellette fekvő, vagy tán vele egy lapon levő kifogástalan, de egyébként sablonos munkán keresztülsiklunk.

Nézzük csak meg a már említett táblákat.

Kérdem: vajjon van-e nekünk bátorságunk arra, hogy egy levélfejet akképpen és oly betűkből szedjünk, mint pl. a minták közt található „The Mason Publishing and Printing Company“ levélfeje van szedve.

Vagy vegyünk más példát az itt bemutatottak közül: a „Fiat“ olasz autobilgyár levélfejét. El kell ismernünk, hogy eredeti, szép, korrekt munka és mégis, legalább is kétséges, hogy mifelénk ki mer-e rukkolni valaki ilyesmivel.

E levélfej-minták legtöbbszöréről csaknem ugyanazt mondhatnám. Egyik diszitményével, másik a szöveg betűivel, elrendezésével hat reánk újdonság-szerűen; leköti figyelmünket, megnézzük, elolvassuk őket, s ép azért megfelelnek ama célnak, amelyet készítőjük velök elérni akart. Már pedig ez a fő.

Hát erre értem én azt, hogy a levélfejek szedésénél egy kis bátorságra is szükség van.

A levélpapír is reklámyomtatvány. Szükséges, hogy legyen rajta valami megkapó, érdekes, újszerű. Nem szabad annak minden ízlés és csin hiányával lenni, különben hatását és célját veszti.

Számos módja van, hogy a levélfejet széppé, érdeklődést keltővé tegyük. Úgy az ízléses és célszerű szövegelrendezéssel, mint a szövegnek megfelelő betűfaj helyes megválasztásával, nemkülönben a korrekt diszitményezéssel külön-külön és együttesen elérhetjük ezt.

Szorgos tanulmányozás, megfigyelés és kísérletezés útján pedig oda juthatunk, hogy képesek leszünk nemcsak szépet és jót, de egyszersmind feltűnőt, érdeklődést keltőt alkotni, ami pedig szükséges, annál is inkább, mivel ez a lelke minden reklám-nyomtatványnak s így a levélfejnek is.

Mai betűink, díszítményeink nagyon is alkalmasak arra, hogy emez igyekezetünkben segítségünkre legyenek. Szükséges azonban, hogy azokat jól átérteni, alkalmazásuknak mikéntjével tisztába jönni igyekezzünk. Ez anyagok mellett, hogy művészeti szempontból nagyon magas fokon állanak, a legapróbb részletekig tekintettel vannak arra is, hogy szedéstechnikai alkalmazásuk a lehető legkönnyebb legyen, s hogy azokban a legtágabb fantáziával bíró mesterszedő is megtalálja a neki szükséges darabokat, összekötéseket stb.

Az ezen mintákra való hivatkozás, az ezeknek bemutatásával célzott ismertetés tán felment attól, hogy az álló betűkből szedett levélfejekkel bővebben foglalkozzam, mert hisz ezek minden írott szónál jobban beszélnek.

Akár az egyszerű sorokból szedettek, akár a díszítményekkel kombináltakat vesszük is boncolás alá, legelső sorban is az tűnik ezeknél szembe, hogy szedésük minden mesterkéeltséget, erőszakos hatáskeresést kerül. Természetesség, egyszerűség, párosulva a jó ízléssel jellemzik őket.

Távol áll tőlem az, hogy azt ajánljam, miszerint ezeket tán utánozni kellene. Nem. De azt igenis bátran ajánlhatom, hogy ilyen és hasonló elveket, ily aránylag könnyű és mégis szép technikát kell meghonosítanunk a levélfejek szedésénél, ami azután biztosíthatná azt, hogy szép és jó eredményre juthatunk. Tartózkodnunk kell a nehézségektől, kombinált, időtrábló szedés módoktól, a sok szintől. E tekintetben is jó példák ezek.

Az itt elmondottakat vonatkoztathatom az egész szélességben szedett nyolcadrét levélfejekre is.

Szólnom kell az egész szélességben szedett, de oldalt oszlopos szedéssel is ellátott levélfejekről.

Az ilyenek manapság már vajmi kevésbé használatosak. A kereskedő, az iparos, a gyáros tudja azt, hogy nem szabad, nem lehet egy nyomtatványra egész regénynek beillő szöveget rakni. Nem olvassa el azt senki. Az idő pénz. Azonban kivételek mégis akadnak.

Ha ilyeneket kell készítenünk, véleményem szerint úgy járunk el helyesen, ha tisztán sorokból készítjük azokat, s a díszítményezéstől eltekintünk. Ennek megvan az az előnye, hogy az oszlop a tulajdonképpeni fejjel jobban egybeolvasztható.

Vannak azonban esetek, amikor a rendelő dísz is kíván. Ekkor tán leghelyesebben járunk el, ha csak a felső egész szélességben szedett szöveget kerítjük be egészben vagy részben díszítménnyel, s az oszlopot dísz nélkül, különállóan kezeljük.

Ezeknél is, csakúgy mint az eddig tárgyaltaknál, minden figyelmünket a szövegre, annak tetszetős, értelmes elrendezésére helyezzük. S ha dísz alkalmazunk, az kis mértékben és díszkrét módon történjék.

Hazai és külföldi betűöntődek, valamint főnököm dr. Légrády Ottó úr szíves készsége folytán alkalmam nyílik az Évkönyv keretében egy szép kollektív modern betűöntődei anyagokból szedett levélfejet, színes kivitelben bemutatgatni.

Kitünő és értékes tanulmányi anyag ez is, amely mellett szó nélkül elsiklanom lehetetlen.

Engedtessek meg tehát nekem, hogy különösen azok érdekében, akik a mesterszedésben még kezdők, reámutathassak az egyes levélfejek kifejezésre jutott eszmékre, a sorok elhelyezésére, a díszítmények alkalmazására, valamint a színezésre is.

Sorra veszem tehát őket.

Az Első Magyar Betűöntőde R.-T. levélfeje a „Secessio“ körzet világos sorozatából és a „Romana“ betűkből van szedve. A szép vágású, elegáns

betűkhöz kellő módon simul a világos disz. Úgy a „Romana“ betű, 6—36 pontos betűkből álló 8-féle nagyságával, nemkülönben a „Secessio“ körzet 50 kisebb és nagyobb, a legváltozatosabb összeköttetésekre és alakításokra is alkalmas szép darabjával egyaránt alkalmas az ily munkák szép és emellett könnyű kivitelére. Ha a levélfej szedésénél az a kívánalom, hogy az díszes, de azért mégis dízkrét legyen, úgy az itteni példa úgyesen oldja meg ezt a feladatot, úgy a sorok elrendezésével, díszítésével, mint színezésével.

A Fischer és Míka öntöde levélfeje egyszerű megoldása mellett is modern, szép munka. Az öntöde „Nero“ betűi és „Gutenberg“ körzete jutott itt alkalmazásra. Mint a levélfejnél láthatjuk, egyszerű, mindössze 5-féle darab-ból álló sorkörzetből is lehet csinos levélfejet alkotni, sőt eltérően a már megszokott vonalas összeköttetésű díszítményektől bizonyos újszerű, érdekes külsőt adhatunk ezzel a levélfejnek. A markáns, kifejezésteljes betűkből szedett sorok tettékszerűsége tönust, hogy ekképpen a díszítmény némileg emelkedik és a betű erőssége s a díszítmény gyengéssége közötti nagy eltérés kiegyenlítődik. Ugyanezt célozza a színezés is. Szépen helyezkedik bele az összhatásba a két kiállítási érem. Az egészről elmondható, hogy jól sikerült, ügyes megoldású dolog.

A berlini Berthold-öntöde anyagából készült magyar és orosz levélfeje a kétszínű és világos „Secessio“ betűkből és a „Silvana“ díszítményből van szedve, s főleg a jó sorok, szép elrendezés jellemzik. Érdekes és követésre méltó különösen a magyar levélfej díszítése, amely teljesen alá van rendelve a szövegnek. Helyes és jó felfogás ez. Nem kell a szöveget, annak rovására, okvetlenül köröskörül raknunk díszítéssel; a szövegnek kell dominálnia mindenütt, amint e levélfejen dominál is. Hogy azután a díszítmény, amellyel, hogy keveset használunk, mégis kellőképpen érvényesülhessen, valamely meleg, élénk színnel nyomjuk, mint ezt a példán is láthatjuk. Közvetlen, egyszerű megoldási módjánál, könnyen szedhetőségénél és jó színezésénél fogva nagyon is megszívlelendő példa ez; a felhasznált betűk és díszítmények harmonikusságából folyó stílszerűsége a szemnek jól eső látványt nyújt. Az orosz nyelven szedett levélfejről is ugyanezeket mondhatnám, itt azonban még külön kell megemlítenem az igazán sikerült ügyes elrendezést. A Berthold-öntöde harmadik, német nyelvű levélfeje igazi példányképe a díszes levélfejnek. A szöveg elrendezése, a díszítményezése, az aránylag sok, öt szín harmonikus egybeolvadása egyaránt mintául szolgálhatnak. E levélfej a már említett „Secessio“ betűkből s az úgynevezett „Schwarz-Weiss-Ornament“-ből van szedve. Az alapnyomat pedig celluloid-metszet. Mindhárom levélfejet az említett jó tulajdonságaiknál fogva a legjobbak közé kell sorolnom.

Remekszép alkotás a müncheni Genzsch E. J.-féle öntöde Grasset-betűkből és díszítményekből szedett levélfeje. E betűk és díszítmények a nagy hírvű Grasset Jenő francia művész alkotásai. A díszes iniciáléból kiinduló, s kitünő ízléssel összeállított levélfej két színével oly előkelő hatású korrekt munka, hogy aligha csalódom, ha azt jósolom, hogy sokan lesznek azok, akiknek e levélfej az ily irányban való működésre az impulzust megadja. Eredeti elrendezése, markáns sorai, újszerű díszítése hivatottak is erre. E levélfejnél is kellőképp bizonyítva látjuk azt, hogy mily nagy hatású dolog az, ha a sablontól eltérően, mindig újabb megoldási módok, elrendezések alapján igyekszünk munkánkat sikerre vinni. Mint látjuk, itt bizony nem kelt megütközést a sorok, díszítmények nagysága, erős volta, sőt ellenkezőleg bizonyos kellems hatást gyakorol ránk, határozottságánál, kifejezésteljségénél fogva. Könnyű technikai kivitele pedig nagyon is ajánlja a figyelembevételét.

Mindenképpen érdekes, díszessége mellett is egyszerű technikájú a hamburgi Genzsch és Heyse öntöde szép levélfeje. Sorai — melyek az öntöde szélesebb metszésű római antiquájából vannak szedve — szépek és jók. Díszítése ideális. Az öntöde Hupp Ottó által rajzolt címerét mintegy megkoszorúzza a körötte ügyes módon csoportosított guirlandszerű díszítmény. Ez az öntöde legújabb empire-stílusú díszítménysorozatának egy részét képezi. Szép, ügyes rajza, abszolút sík hatásával és jó alkalmazhatóságával nagyon kiemelkedik az ilyenmű díszítmények megszokott formái közül. A címer közepén látható tornyos épület Hamburg város címeréből való, s a város szénátusa elismerésének jeléül engedélyezte annak az öntöde által való használatát. Színezésében az örökké szép és harmonikus feketés kék és vörös mellé a növényi dísz természetű reprodukálása céljából kívánatos zöld szín járul. Mint e levélfejnél is láthatjuk, aránylag elég egyszerű eszközökkel, egyszerű módon érhető el igen szép hatás, persze feltételezve azt, hogy a mesterszedő kellő izléssel rendelkezik, aminek birtokában szinte önkénytelenül is az egyszerűbb megoldási módokhoz nyúlunk, tudva azt, hogy ez úton sokkal inkább jutunk célhoz, mint a komplikált, s így nem eléggé biztos kivitelű tömör keretezésekkel. E levélfej alapeszméje kitünő, s a gyakorlatban könnyen fel is használhatjuk, természetesen nem a szolgálai utánzás útján.

Ugy szedés, mint színezés tekintetében nagyon sikerült a berlini Gronau-öntöde levélfeje is. A Wieynk Henrik festőművész alkotta „Récamier“-dísz került itt vonalkombinációval alkalmazásra. Az öntöde római antiquájából szedett szöveg ügyesen van alkalmazva, s harmonizál a körötte izléssel és jó technikával elhelyezett díszítménnyel. Tanulságos e levélfej színezése, annál is inkább, mivel korrekt módon van megoldva: a szöveg kellőképp kiemelkedik, a díszítmény díszkréten visszavonul. A színezésnek ez a módja nagyon ajánlatos és követésre érdemes.

A lipcsei Hoffmeister-öntöde levélfeje „Torpedo“-betűkből és a „Viktoria“ díszítményből van szedve. Sorai, nemkülönben azok elrendezése az aránylag kis téren nagyon jók. Díszítése, egyszerűsége mellett is szép és izléses, s jellemzően mutatja, hogy egy különben túlerős és tömött körzetet is lehet, — megfelelő színezéssel — az aránylag sokkal gyengébb betűkkel harmonikusan összeegyeztetni. Csinos és ügyes alkalmazású a felhasznált cégjel, a „H. H.“ monogram is.

A lipcsei Klinkhardt-öntödének két levélfeje van a mellékletek között. Mindkettő az öntöde „Modern Empire-Motivumok“ elnevezésű díszítményével, a két színben nyomott az „Austria“ betűkből, a három színben nyomott a „Secessio Grottesque“ betűkből van szedve. Sorai jók, elrendezésük tetszetős, díszítésük díszkrét, kellemes hatású, ami ugyancsak elmondható színezésükről is. Nagyon ügyes az egyiken a tónus alkalmazása, amennyiben amellet, hogy a felhasznált díszítményt is emeli, kifejezőbbé teszi, a szöveg határozottan föltünőbbé lesz általa, hogy ez mintegy a sötétebb háttérből kiemelkedni látszó fehér területen áll. Mindkét levélfej egyszerű szép szedése, technikai megoldása érdemes a bővebb tanulmányozásra. A tónus cinklemezről van nyomva.

Díszkrét és elegáns a frankfurti Krebs-öntöde levélfeje. Itt a legújabb divatú betűk egyike, az úgynevezett „Ridinger-Schrift“ került alkalmazásra. A nagyon szép keretezésül az öntöde „Gloria“ díszítménye szolgált. Mint a levélfejnél láthatjuk, két-három jó sor, arányos díszítéssel, mindössze két színnel is kitünő eredményre vezet.

A lipcsei Numrich-öntöde is két levélfejjel van képviselve a mellékletek között. Merőben ellentétes két díszítő-anyagból készült e két levélfej. Az

egyik az öntöde „Empire“ díszítményéből van szedve, amelynek egyszerű, könnyű alkalmazhatósága mellett is csinos, díszes mivolta szinte predesztinálja az ily munkák szedésére. A másik, egy mindenre inkább, mint levélfej szedésére szánt díszítő-anyagból, a „Mozaik“-körzetből van szedve, természetesen vonalak segítségével. Jellemző bizonyosságát látjuk itt annak, hogy szükség esetén bizony még a vaskos hirdetés-körzet is — kellő alkalmazás mellett — kitünő hatású, célra vezető eszköz lehet levélfejek díszítésénél, de természetesen csak a kellő tudással, jó ízléssel bíró mesterszedő kezeiben. Mindkét levélfejnél alapelvül szolgált az, hogy lehető könnyű szedésmóddal csínosat kell alkotni. Ez elv keresztülvitele sikerültnek mondható, amennyiben mindkettő egyszerű és mégis csinos kivitelű munka. Az „Empire“-díszből szedett két színben, a „Mozaik“-körzettel szedett három színben van nyomva. Ez utóbbinál a harmadik szint a díszítmény nehéz volta tette szükségessé.

A bécsi Poppelbaum-öntöde levélfeje „Makart“ betűkből és a Kalhanek Nándor hazánkfia által tervezett és rajzolt „Phönix“ díszítményből, alsó köríves része pedig az ily hajlítások helyettesítőjéül alkotott „Zauberbogenlinien“-ből van szedve. E levélfej jó példa annak illusztrálására, hogy a régente oly nehéz és sok időbe, fáradságba kerülő munkát, minő például a hajlítás is, manapság már kész anyaggal végezhetjük, pontosan, szisztematikusan kizárva, könnyen és gyorsan. Az alapnyomást itt is a szöveg kiemelése és a díszítmény szorosabb összekapcsolása, nemkülönben az azokban levő fehér részek érvényre juttatása tette szükségessé. Az alaplemez linoleum-metszet.

Az offenbachi Rudhard-öntöde levélfeje a „Behrens“-betűkből van szedve, amelyeket a hasonló német művész-tanár tervezett. Díszítése a Behrens-dísz két kis darabjának sima vonalakkal való meghosszabbításából és a bal sarokban felhasznált kis illusztrációból áll. Ennek dacára nem érezzük hiányát e levélfejen a díszítmények bővebb alkalmazásának, ami főleg a betűk dekoratív hatásának tulajdonítandó. A helyes elrendezésen, markáns jó sorokon kívül figyelemre méltó még e levélfejen az illusztráció alaplemezének akkénti mintázása, hogy az egy szín használata mellett is több árnyalatot mutat. Az alaplemez celluloid-metszet.

A Schelter és Giesecke lipcsei betűöntöde levélfeje a „Wittelsbach“-betűkből és a Heinz Keume németművész által rajzolt „Rózsa“-körzetből van szedve. Sorai, mint láthatjuk, meglehetősen nagy fokozatokból vannak szedve, amit főleg a felhasznált díszítmény markáns volta tett szükségessé. Dacára annak, hogy úgy a betű, mint a díszítmény a szokottnál jóval erősebbek, továbbá a színezés is élénk, az összhatás mégis kellemes benyomású, amit a helyes, tetszetős elrendezéssel, továbbá a jó színelosztással ér el. Jellegzetes e levélfejen is az egyszerű, könnyed kezelés, amely mellett lehetővé válik minimális idő alatt is szépet alkotni.

A frankfurti Stempel-öntöde levélfeje nemes egyszerűségével hat. A „Schiller-Jubileum“ betű és dísz került itt alkalmazásra, amelyet az öntöde a közelmúltban volt Schiller-jubileum alkalmából ennek emlékére készített. A szép betűkből szedett sorok ügyes elrendezése az egyszerű díszítéssel harmonikus egészet alkot. Érdekes e levélfejnél az, hogy eltérően az általános szokástól, a második szint nem egyes sor kiemelésére, hanem élénkítendő az egészet, a felül alkalmazott virágdísz érvényesítésére használja — még pedig kitünő sikerrel. Úgy az egész koncepció, mint az alkalmazott vonaldísz is kitünő jó és tanulságos.

Kissé túldíszes, de nem kevésbé szép a berlini Woellmer-öntöde levélfeje. Az aránylag sok szöveg ügyes és tetszetős elrendezése mellett úgy díszítése,

mint színezése nagyon figyelemreméltó. A szöveg „Mercedes“-kurzívából, a keretezés az „Empire-Kasetten“ elnevezésű díszítményből van véve, míg a két oldalt alkalmazott francia és olasz szöveg köralakú dísz a Mercedes-díszítményből való. Legjobban a harmonikus, tetszetős összhatás jellemzi e levélfejet.

Végezve a lehető szűkre szabott, de szinte elkerülhetetlen ismertetéssel, felhivom törekvő fiatal szaktársaimat arra, hogy boncolgassák eme levélfejeket — a táblákon foglaltakkal egyetemben — elemeikre; tanulmányozzák azokat, de ne csak felületesen, hanem a legkisebb részletekig, s az így szerzett tapasztalataikat összegezve, igyekezzenek megpróbálni ugyane szövegekkel, akár ily betű- és díszítő-anyagokkal, akár mással, még szebbet és jobbat alkotni.

* * *

Mindezek után pedig vissza kell térnem a cikkem első két bekezdésében foglalt véleményekre.

Koncedálok német kollegánk ama nézetét, hogy levélfej csak kétféle van: jó és rossz; — koncedálok azt is, hogy a levélfej a mesterszedő egyik legtöbb gondot, izlést és tudást igénylő munkája; de határozottan tagadom azt, hogy a levélfej-szedés minden körülmények között a mesterszedő Achilles-sarka, sebezhető része volna.

Tagadom annál is inkább, mivel — mint az itt bemutatott minták is igazolják — nagyon egyszerű módon, szerény eszközökkel, minden technikai nehézség nélkül, egy, két vagy három színnel nagyon jó eredmények érhetőek el, s ami a fő, minden faragás, hajlítás s egyéb időpocsékolás nélkül.

De nemcsak, hogy tagadom eme tételt, de vele szemben határozottan állítom, hogy a könyvnyomdászatban ma uralmon levő szabad szellem és a rendelkezésre álló nagymennyiségű művészi kivitelű betű- és díszítő-anyag mellett már éppen nem nehéz jót alkotni annak, aki egyébként ezek mivoltával tisztában van. Fő kellék azonban a jól nevelt izlés és a kellő önmérséklés, ami a túlzástól, minden mesterszedés megrontójától óv meg bennünket.

Hogyan és miként járunk el, hogy modern, igazán jó levélfejeket készíthessünk, erre nézve szabályt alkotni nem tartom tanácsosnak. Ha valahol, úgy itt feltétlenül szükséges, hogy a mesterszedő önállóan, minden illeték-telen befolyástól menten, függetlenül alkothasson.

Azt tartom, hogy leghelyesebben járunk el levélfejek készítésénél, csak úgy, mint minden más mesterszedésnél, ha kizárólag az ily irányú hazai és külföldi minták szorgos tanulmányozása és a betűöntödei kész díszítmények, betűk között való alapos búvárkodás után kialakult egyéni izlésünkre szorítunk. Kerüljük a sablonost, a mindennapiast, de e mellett ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a mértéken túl nem szabad lépnünk. Helyezzük a fősúlyt a jó sorokra, helyes, tetszetős elrendezésre, a könnyen olvashatóságra, de nyujtsunk módot a díszkrét díszítés és színezés érvényesülésének is.

A sorok szedésénél tegyük túl magunkat ama lexikonbeli utasításokon, hogy levélfejekhez ilyen vagy amolyan nagyságú betűt használjunk. Régi szabályok régi követelményei ezek, amelyektől ma már bátran eltekinthetünk. Hogy milyen karakterű betűket és díszítményeket használjunk, erre legjobb válasz az, ha ismételve az idecsatolt mellékletekre utalok. Ezek alapján pedig állíthatom, hogy megfelelő színezés mellett bármely modern betű és díszítmény alkalmas erre. Állíthatom ezt annál is inkább, mivel egy alkalommal kísérletet tettem ez irányban, s különféle elrendezési módokat mellett sikerült egy és ugyanazon szövegű levélfejet közel harminc

különbéle betű- és diszitő-anyagból — amelyek közül nem hiányzott még a vaskos, hirdetés-szedésre szánt anyag sem — kielégítő módon előállítani.

Nem kevésbé nagy súly helyezendő a szöveg értelmének megfelelően az egyes sorok betűnagyságának egymáshoz való arányára is.

Mindezeknek alapos, nemcsak elméleti, de gyakorlati tudásával azután már könnyű a feladat megoldása, ha még oly nagy igényeket támasztanak is ez irányban.

Hogy eme gyakorlati ismereteket megszerezzük, szabad időnkben próbál-gassunk ily vázlatokat készíteni. Tanulságos, kellemes és végeredményében hasznos szórakozás ez.

Szorítkozzunk azonban eme gyakorlatainknál kizárólag a betüöntödei anyagokra. Több okból is tanácsos ez. Megismerjük az ezekkel való kísér-letezéseknél, tervezéseknél a bennük rejlő nagy művészi és technikai értéket. Megtanuljuk őket becsülni, s rövid idő múlva egész más szemmel nézzük a legegyszerűbb kis körzet-darabkát vagy vonalat is. Reájövünk arra, hogy miként kell azokat munkánkban úgy felhasználnunk, hogy abban egyéni izlésünk, alkotási vágyunk is érvényre jusson.

Rendkívül előnyös az ezekkel való tüzetes és gyakori foglalkozás még rajztudásunk fejlesztésére is, mert nagy tanulságokat vonhatunk le belőlük a tekintetben, hogy miképpen is használja fel a nyomdász-ember rajz-tudását a munkájánál, s hogy tulajdonképpen mit és hogyan szabad rajzol-nunk. Megmutatja azt a határvonalat, amelyen belül rajzolásunkkal mun-kánk műbecsét emelhetjük, de amelyen túl csak ronthatunk.

Mert bár jó magam is lelkes híve vagyok a rajznak a nyomdászatban való lehető tág alkalmazásának, mégis, különösen kezdő, fiatal szaktársaimnak nagyon ajánlhatom, hogy ezzel csinján bánjanak. Nem kell minden áron rajzolni. Csak akkor, ha valamely megfelelő dísz egyáltalán nem áll rendelkezésünkre, s az más betüöntödei anyaggal sem pótolható. Higgyék el, sokkal szebb két egészséges sor, egy egyszerű vonaldisszel, mint a még oly díszes, de lényegében tartalmatlan, értéktelen rajz.

A diszitmények önálló alkotását csak a legképzettebb mesterszedőknél tartom megengedhetőnek, s ezt is főleg a magyaros jellegűekre értve, mint amelyekből betüöntödei anyag ez ideig vajmi kevés van. Mert hogy a meg-levő betüöntödei anyaggal szemben — amelyet tudvalevőleg neves művész-emberek terveznek — sikeresen felvehetők a versenyt, legalább is kétsé-gesnek tartom.

Vizont azonban kell, hogy igénybe vegyük rajztudásunkat akkor, amikor betüöntödei anyagokkal valami jót, kifogástalant akarunk alkotni, hogy azok egyes darabjait az esztétika és jó izlés követelményeinek meg-felelően állíthassuk össze, vagy amikor ezek kíséretképpen valamely alap-lemétre kell rajzolni, továbbá amikor munkákhoz egy-egy monogramra, gyári jelre stb.-re van szükségünk.

A betüöntödei anyagokból való tervezésnél a rajzolás segitőtársul való alkalmazásának oly tág tere van, hogy a hozzáértő, kellő gyakorlattal bíró mesterszedő e kettő egybevetésével igen szépet, minden célnak és igénynek megfelelőt alkothat, de egyszersmind rajztudását is érvényesítheti.

Legyen tehát a rajz segitőtárs és helyezzük a fő súlyt a szedésre; ha azután valaki mindkettőnek mestere, s azt egyesítve igyekszik munkájába belevinni, annak ez csak előnyére válhatik; de a szedés technikájával mindenekfölött igyekezzünk tisztába jönni, mert az ebben való gyengeséget nem pótolja semmiféle rajztudás sem.

LÖWY SALAMON.